

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

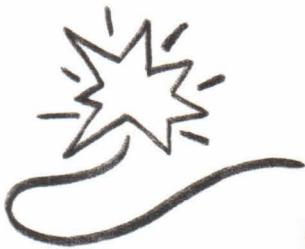
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ALBERT CAMUS

Yaratma Tehlikesi

*Yaratmak, bugün tehlike
arz eden bir eylemdir ve
sanatçının her eseri eylem
niteliğindedir.*

ÇEVİRİ: ALPER BAKIM

ALBERT CAMUS
YARATMA
TEHLİKESİ

Can Modern
Kısa Modern / 32

Yaratma Tehlikesi, Albert Camus
Discours de Suède

İlk basım: Gallimard, 1958

Bu kitapta kullanılan basım: Gallimard, 1997

© 1958, Éditions Gallimard

© 2021, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Bu eserin Türkçe yayın hakları The Wylle Agency aracılığıyla alınmıştır.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Ekim 2021, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 5 000 adet yapılmıştır.

Fransızca aslından çeviren: Alper Bakım

Dizi editörü: Emrah Serdan

Editör: Şirin Etik

Düzeltili: Mells Ofias

Mizanpaj: Atahan Sıralar

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Baskı ve cilt: Türkmenler Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. No: 16-18

Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 43087

ISBN 978-975-07-5404-3

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza, No: 9/25, Sarıyer / İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

ALBERT CAMUS

**YARATMA
TEHLİKESİ**

Deneme

Fransızca aslından çeviren: Alper Bakım

Albert Camus'nün

Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

***Yabancı*, 1982**

***Mutlu Ölüm*, 1991**

***Tersi ve Yüzü*, 1992**

***Yolculuk Günlükleri*, 1993**

***İlk Adam*, 1994**

***Yaz*, 1994**

***Başkaldıran İnsan*, 1995**

***Düğün / Bir Alman Dosta Mektuplar*, 1995**

***Sürgün ve Krallık*, 1996**

***Sisifos Söyleni*, 1997**

***Veba*, 1997**

***Düşüş*, 1997**

***Asturya'da İsyan / Bütün Oyunları 1*, 2015**

***Caligula / Bütün Oyunları 2*, 2015**

***Yanlışlık / Bütün Oyunları 3*, 2015**

***Sıkıyönetim / Bütün Oyunları 4*, 2015**

***Adiller / Bütün Oyunları 5*, 2015**

ALBERT CAMUS, 1913 yılında Cezayir’de dünyaya geldi. Cezayir Üniversitesi’nde sürdürdüğü felsefe öğrenimini sağlık nedenleriyle yarıda bıraktı. 1938’de Paris’e gitti, ilk yapıtları *Tersi ve Yüzü* ve *Düğün* bu dönemde yayımlandı. Edebiyat dünyasına asıl girişini, 1942’de yayımlanan *Yabancı* adlı romanı ve *Sisifos Söyleni* adlı felsefi denemesi belirledi. Birbirini tamamlayan bu iki yapıtta, varoluşçu izler taşıyan “saçma” felsefesini geliştirdi. *Başkaldıran İnsan*, *Yaz*, *Sürgün* ve *Krallık* isimli eserleriyle hem edebiyat hem de düşünce alanlarında yetkinliğini kanıtladı. *Mutlu Ölüm* ve *İlk Adam* adlı romanları ölümünden sonra yayımlandı. 1957’de Nobel Edebiyat Ödülü’ne değer görülen ve bugün 20. yüzyıl edebiyat ve düşünce dünyasının en önemli adlarından biri kabul edilen Albert Camus, 1960 yılında bir trafik kazasında yaşamını yitirdi.

ALPER BAKIM Bursa’da doğdu. Koç Özel Lisesi’ni bitirdi. Sorbonne Nouvelle-Paris 3 Üniversitesi, Fransız Edebiyatı alanında lisans eğitimi aldıktan sonra, aynı üniversitede Karşılaştırmalı Edebiyat yüksek lisansı yaptı. İstanbul Fransız Kültür Merkezi ve Koç Üniversitesi’nde Fransızca dersleri verdi. Doktora eğitimine ve kitap çevirileri yapmaya devam ediyor.

LOUIS GERMAIN'E

10 ARALIK 1957 TARİHLİ KONUŞMA

Bu konuşma, Nobel ödöl töreni yemeği sonrası, Stockholm'daki Hôtel de Ville'de gerçekleştirilmiştir.

Bağımsız akademimizin bana bahşettiği onur karşısında ne kadar derin bir minnet duyduğumu anlatmam güç. Bu ödüle gerçekten layık olup olmadığımı düşündüğümde, minnet duygum bir kat daha artıyor. Herkes, bilhassa her sanatçı başkalarını tarafından tanınmayı arzular. Bu arzuyu elbet ben de paylaşıyorum. Fakat kararınızı duyduğumda, bu haberin yankılarının kişiliğim üzerindeki olası etkilerini düşünmeden edemedim. Hâlâ genç sayılabilecek, zenginliğini şüphelerine borçlu, eserlerini inşa etmeye devam eden ve hayatını, çalışmalarının yalnızlığında ya da dostluklarının sığınağında tek başına sürdürmeye alışmış biri, kendini birdenbire parlak bir ışığın altında bulunca nasıl şaşkınlık duygusuna kapılmaz ki? Avrupa'daki en büyük yazarların sessizliğe mahkûm edildiği bir dönemde, kendi ülkesi sonu gelmeyen acılarla çalkalanırken böyle bir onura nail olan kişinin kalbinde başka ne tür duygular uyanabilirdi?

Ruhum, işte buna benzer karmaşa ve sıkıntılarla çalkalandı. Yeniden huzura kavuşmak için, bana fazlasıyla cömert

davranan bu yazgıyı kabullenmem gerekti. Bu yazgının beklentilerini, yalnızca başardığım şeylere dayanarak karşılayamayacağımdan, yaşamım boyunca beni en zor koşullarda destekleyen şeylerden, yani yazarlık ve sanatla ilgili düşüncelerimden yardım aldım: Sizlere bu düşüncelerin neye dayandığını, bir minnet ve dostluk duygusuyla aktarmak istiyorum

Sanatım olmadan yaşamımı sürdürebileceğimi düşünemiyorum. Yine de bu sanatı hiçbir zaman her şeyin üstünde tutmadım. Ona ihtiyaç duyuyorsam bunun nedeni, sanatın insanlardan ayrı tutulamaması ve herkesle eşit bir yaşam sürme izin vermesidir. Sanat, bana göre kişisel bir zevk ürünü değil de insanların sahip olduğu ortak acıların ve zevklerin ayrıcalıklı bir tasvirini sunarak onların duygularına hitap etme biçimidir. Sanat, sanatçıyı inzivasından çıkmaya zorlar; onun en alçakgönüllü ve evrensel hakikate boyun eğmesini sağlar. Kendisini farklı hissettiği için sanatçı olmayı seçen kişi, sanatını ve başkalarıyla arasındaki farklılığı, herkesle paylaştığı ortak nitelikleri öne çıkararak zenginleştirebileceğini bilir. Sanatçı, vazgeçemediği güzellik ideali ve kendini tamamiyle koparamadığı toplum arasında, kendisi ve başkaları arasındaki bu daimî geliş gidişte kim olduğunu keşfeder. Bu yüzden gerçek sanatçılar hiçbir şeyi küçümsemez; kesin bir hüküm vermek yerine anlamaya çalışır ve birinin yanında yer alacaksa da bu yalnızca, Nietzsche'nin deyişiyle hâkimlerin değil, işçi ya da entelektüellerden oluşan yaratıcıların hükmedeceği toplumun yanı olabilir.

Bu yüzden yazarın rolü, zor görevlerden ayrı düşünülemez. Yazar, tanım itibarıyla tarihi oluşturanların değil, tarihe boyun eğenlerin hizmetindedir. Tarihi oluşturanlara boyun

eğerse yalnızlaşır ve sanatından ayrı düşer. Tiranların milyonlardan oluşan orduları, onlarla beraber yürümeyi kabul etse bile onu yalnızlığından koparıp alamaz. Oysa dünyanın bir köşesinde aşağılamalara terk edilmiş isimsiz bir mahpusun sessizliği, yazar içinde bulunduğu sürgünden kurtarabilir fakat bunun için yazar da özgürlüğün ayrıcalıkları arasında bu sessizliği göz ardı etmemeyi ve onu sanatsal araçlarla duyurmayı başarmak zorundadır.

Böylesi önemli bir görev için hiçbirimiz yeterince mü-kemmel değiliz. Fakat yazar hayatın tüm koşullarında, bilinmezlik içinde yaşadığı ya da geçici bir ün kazandığı, tiranların demir kafeslerinde sürüldüğü ya da kendini özgürce ifade edebildiği dönemlerde, mesleğine yücelik kazandıran iki önemli vazifeyi üstlenmesi, yani hakikate ya da özgürlüğe hizmet etmek koşuluyla kendisini meşru kılma gücüne sahip, canlı bir topluluğun parçası olduğunu hissedebilir. Görevi imkân dahilindeki en fazla sayıda insanı bir araya getirmek olduğundan, yazar hükmettiği her alanda yalnızlığı besleyen yalana ve köleliğe karşı olmalıdır. Kişisel zayıflıkları ne olursa olsun, mesleğinin yüceliği, her daim sürdürmesi çaba gerektiren iki farklı angajmana dayanacaktır: bildiği şeyler üzerine yalan söylemeyi reddetmek ve her türlü baskıya karşı direnmek.

Yirmi yıldan fazla süren akıl almaz bir dönem boyunca, birçok çağdaşım gibi, içinden geçtiğimiz zamanın tarihsel çalkantılarında tek başıma kaldığım zamanlarda, yazma eylemine dair ne olduğunu tam olarak kavrayamadığım bir düşünce, tecrübe ettiğim bu zorluklara katlanmama yardımcı oldu: Yazmak benim için onurlu bir uğraştı çünkü bir sorumluluktan, fakat bu

sorumluluk yalnızca yazmaktan ibaret değildi. Yazmak bana aynı zamanda, aynı tarihe tanıklık eden kişilerle paylaştığım acıları ve umutları elimden geldiğince yüklenme sorumluluğu veriyordu. Birinci Dünya Savaşı'nın başında doğan, Hitler'in iktidara geldiği ve devrimcilerle ilgili davaların başladığı dönemde yirmilerine basan, sonrasında eğitimlerini tamamlamak için İspanya İçsavaşı, İkinci Dünya Savaşı, toplama kamplarının yanı sıra, işkencelerin ve hapishanelerin hükmettiği bir Avrupa'yla yüzleşmek zorunda kalan bu nesil, çocuklarını ve eserlerini nükleer yıkım tehdidiyle karşı karşıya gelen bir dünyada yetiştirmek zorunda kaldı. Kimsenin onlardan iyimser olmalarını talep edebileceğini sanmıyorum. Dahası, gittikçe artan bir umutsuzluk duygusundan ötürü onurdan muaf olmayı talep edip nihilizme sığınanların –onlara karşı savaşmayı sürdürerek– hatalarını anlayışla karşılamak zorunda olduğumuz kanaatindeyim. Yine de onların aksine, ülkemde ve Avrupa'da nihilizmi reddedip bir meşruiyet arayışına koyulan çok sayıda insan da vardır. Bu insanlar, ikinci bir yaşam şansı elde etmek ve tarihimizde etkin rol oynayan ölüm içgüdüsüne karşı savaşmak için felaket zamanlarında yaşamayı mümkün kılan bir sanat anlayışı geliştirdiler.

Şüphesiz, her nesil dünyayı şekillendirmeyi kendine görev bilir. Benim neslim bunu yapamayacağının farkındadır ama onun görevi –dünyanın kendi kendini yok etmesine engel olmaya çalışmak– belki de çok daha zordur. Başarısız devrimlerin, akıl almaz teknolojilerin, ölü tanrıların ve tükenmiş ideolojilerin iç içe geçtiği, her şeyi yok edebilecek kapasiteye sahip olup ikna gücünden yoksun vasat iktidarların hüküm sürdüğü, aklın nefrete ve tahakküme hizmet edecek kadar alçal-

dığı yozlaşmış bir tarihin mirasçısı olan bu nesil, bizatihi yadsımalarına dayanarak yaşamın ve ölümün onurunu, kendi içinde ve çevresinde yeniden tesis etme görevi üstlendi. Dağılma tehdidiyle karşı karşıya olan ve büyük engizisyoncularımızın ebedi bir ölümler diyarı yaratmaya çalıştığı bir dünyada, zamana karşı amansız bir yarış içerisinde, ülkeler arasında köleliği ortadan kaldıran bir barış sağlaması, emek ve kültür kavramlarını uzlaştırması ve herkesi bir araya getirecek bir mutabakat elde etmesi gerektiğini biliyor. Bu zor görevi bir gün gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğinden emin olamasa da, hakikat ve özgürlüğü dünyanın her yerinde aramaya ve bu arayış uğruna gerekirse kin beslemeksizin ölmeye de hazır. Bu yüzden her yerde, özellikle de kendini feda ettiği her alanda saygı görmeyi ve desteklenmeyi hak ediyor. Ben de bana bahsettiğiniz bu onuru, isteğimi kabul edeceğinizden emin olarak, beni yetiştiren bu nesle ithaf etmek istiyorum.

Yazma uğraşının neden soylu bir uğraş olduğundan söz ettikten sonra, yazarı da hak ettiği yere koymuş olmam gerekir. Bir yazarın nitelikleri, beraber mücadele ettiği yoldaşlarınınkinden farklı değildir: Yazar savunmasız fakat inatçıdır, hak gözetmezken adalete tutkuyla sarılır, yapıtını utanç veya gurur duygularından arınmış bir şekilde, herkesin gözü önünde inşa eder, acı ve güzellik arasında gidip gelir ve tarihin yıkıcı ilerleyişine karşın, eserlerini içindeki yaratıcı kişilikten kararlılıkla çekip çıkarmaya çalışır. Tüm bunlardan sonra kim ondan hazine cevaplar ve ahlak dersleri bekleyebilir ki? Hakikat gizem dolu, elde etmesi zor ama her zaman fethedilmeye hazırdır. Özgürlükse tehlikelidir; heyecan verici olduğu kadar, tecrübe

etmesi de zordur. Bu iki amaca doğru acılara katlanarak, pes etmeden, kat edeceğimiz bu uzun yolun zorluklarını göz önüne alarak ilerlemeliyiz. Hangi yazar, elini kalbine koyup ahlak konusunda vaaz verebilir ki? Kendimi düşününce, benim tüm bunlardan uzak bir yazar olduğumu bir kez daha söylemem gerekir. Işıktan, var olmanın mutluluğundan, içinde yetiştiğim özgür yaşamdan hiçbir zaman vazgeçmedim. Bu nostalji duygusu birçok hatamın ve kusurumun nedenlerini açıklarken, bir yandan da mesleğimi daha iyi anlamama yardımcı oldu ve hiç tereddüt etmeden, bu dünyada kendilerine sunulan yaşama yalnızca birtakım hatıralar ya da kısa süreli, tasassız mutluluklar sayesinde katlanabilen sessiz insanların yanında durmamı sağladı.

Bu yüzden gerçekte olduğum kişiye, sınırlarıma, bana hayatta yardımcı olan şeylere, zorlu inançlarıma geri dönerek, tarafıma bahsettiğiniz onurun büyüklüğünü ve cömertliğini daha iyi gösterebildiğimi sanıyor ve bu ödülü benimle aynı savaşı vermelerine rağmen hiçbir ayrıcalığa layık görülmeyip, aksine binbir türlü sefalet ve zulümle karşı karşıya gelmek zorunda kalan kişilerin adına kabul etmek istediğimi söylemek istiyorum. Son olarak burada, herkesin önünde minnetimi göstermek amacıyla sunduğum ve gerçek sanatçıların her gün, sessizlik içinde kendilerine tekrarladığı bağlılığı kabul edeceğinizi umarak, size bu ödül için bir kez daha tüm kalbimle teşekkür ediyorum.

14 ARALIK 1957 TARİHLİ KONFERANS

Bu konferans “Sanatçı ve Çağı” başlığıyla, Uppsala Üniversitesi’nin amfiteatrında gerçekleştirilmiştir.

Doğulu bir bilge, onu ilginç bir çağda yaşamaktan esirgemesi için tanrıya sürekli dualar edermiş. Fakat bizler bilge olmadığımızdan tanrı bizi esirgemedi ve ilginç bir çağda yaşıyoruz. İnandığımız tanrılar, çağımıza kayıtsız kalmamıza izin vermiyor. Günümüz yazarları da bunun bilincindeler. Konuştukları anda sert eleştirilerle saldırıya uğruyorlar. Alçakgönüllü davranıp ses çıkarmadıklarıdaysa, sessizlikleri eleştiri konusu haline geliyor ve yine ağır suçlamalara maruz kalıyorlar.

Günümüz yazarı, değer verdiği düşünceleri ve hayalleri ileri taşımak adına çevresindeki gürültü patırtıya kayıtsız kalamaz. O, şimdiye dek bir şey söylememe hakkına iyi ya da kötü sahip olmuştur. Bir karar onaylamıyorsa susma hakkını kullanabilmiş ve başka şeylerden konuşabilmiştir. Sessizliğin bile bir kuşku olarak değerlendirildiği bugünlerdeyse her şey farklı bir hal aldı. Bir seçimde bulunmamanın da bir seçim

olarak görüldüğü, yani gereğine göre cezalandırıldığı ya da ödüllendirildiği zaman sanatçı da kendini zorunlu bir görev içinde buldu. Burada sanatçının kendi isteğine dayanan bir angajman değil de daha çok zorunlu bir askeri hizmet söz konusu olduğundan, angajman yerine zorunlu görev ifadesini kullanmayı daha doğru buluyorum. Günümüzde tüm sanatçılar içlerinde bulundukları çağın kadırgasında kürek çekmektedir; geçmişin sürekli su yüzüne çıktığını, başlarında çok sayıda gardiyan bulunduğunu ve yanlış yöne gittiklerini bilmelerine rağmen bu durumu kabullenmeye mecbur kalmaktadır. Şu an açık denizlerdeyiz. Sanatçı da mümkün olabildiğince hayatta kalmaya çalışarak –yani yaşamaya ve yaratmaya devam ederek– diğerleri gibi kürek çekmek zorundadır.

Bu durumun kolay olmadığının farkındayım ve sanatçıların geçmişteki konforlarına özlem duymalarını anlıyorum. Bu değişim biraz zalimce gerçekleşti. Tarih arenasında, daimi tesellilere bel bağlayan bir kurban ve tarihin kanlı canlı etini mideye indirmeyi arzulayan bir aslan elbette hiçbir zaman eksik olmamıştır. Fakat sanatçı şimdiye dek bu manzarayı arka sıralardan takip etmiş, şarkılarını da daha çok kendisi için ya da kurbanı umutlandırmak ve aslanın dikkatini avından biraz olsun başka yere yöneltmek amacıyla söylemiştir. Fakat bugün kendini arenanın içinde bulduğundan, haliyle sesi bambaşka ve çok daha güvensiz çıkıyor.

Sırtından atamadığı bu zorunluluk karşısında, sanatın da nelerden mahrum kalabileceğini tahmin etmek çok zor değildir: Önce serbestinin, sonrasında Mozart'ın eserlerinde nefes alan o kutsal özgürlüğün yitirilmesi kaçınılmazdır. Sanat eserlerimizdeki bitkin ve sert ifade, endişeli görünüm ve ani

bozgunlar bu kaybın sonucudur. Neden yazarlardan çok daha fazla sayıda gazeteci, Cézanne gibi ressamın yerine kuralcı ressamın olduğu, romantik hikâyelerin ya da dedektif romanlarının *Savaş ve Barış* ile *Parma Manastırı*'nın yerini alması burada açıklık kazanır. Tabii ki, bu durumu hümanistlere özgü yakınmalarla karşılayabilir, *Ecinniler*'deki Stepan Trofimoviç gibi yaşamımızı suçlamalar üzerine kurabilir ya da yine bu karakter gibi, vatanımız için üzüntü duyabiliriz. Fakat bu üzüntü gerçeği değiştirmez. Çağımız bunu bizden açıkça talep ettiği için, onun taleplerini yerine getirmemiz ve saygın üstatların, kamelyalı sanatçıların, koltuklarına yerleşmiş dehaların devrinin sona erdiğini sakince kabul etmemiz gerektiğini düşünüyorum. Yaratmak bugün tehlike arz eden bir eylemdir. Sanatçının yayımladığı her eser bir eylem niteliğindedir ve bu eylem, hiçbir şeyi affetmeyen bir yüzyılın arzuları karşısında kişiyi savunmasız kılar. Buradaki sorun sanatın bundan dolayı zarar görüp görmeyeceği değil, sanat ve onun ifade ettiği şeyler olmaksızın yaşayamayan insanlar için, çok sayıda ideolojinin baskısı altında (ne kadar çok kilise var, ne büyük bir yalnızlık!), yaratma özgürlüğünün nasıl hâlâ mümkün olabileceğidir.

Bu açıdan sanatın, devlet güçlerinin tehdidi altında olduğunu söylemek de yeterli değildir. Durum yalnızca bundan ibaret olsaydı, sanatçının ya savaşmak ya da teslim olmak zorunda kalacağı basit bir çelişkiyle yüz yüze gelirdik. Halbuki sanatçının, bu savaşı her şeyden önce kendi içinde verdiğini fark ettiğimizde sorunun karmaşık, aynı zamanda yaşamsal boyutu su yüzüne çıkar. Sanata duyulan nefretin –toplumumuz bu nefrete ilişkin güzel örnekler verir– bugün bu kadar artması-

nın sebebi, sanatçıların kendilerinin de onu körüklemeleridir. Bizden önceki sanatçıların şüpheleri kendi yetenekleriyle ilgiliydi. Bugünün sanatçılarının şüpheleriye sanatlarının gerekliliği, yani onun bizatihi varlığına dayanır. Racine 1957’de yaşasaydı, Nantes Fermanı’nı savunmak yerine *Bérénice*’i yazdığı için özür dilerdi diye düşünüyorum.

Fakat sanatçının sanatını sorgulamasının ardında birkaç neden daha bulunur. Bu nedenlerin en önemlilerinden biri, çağdaş sanatçının tarihteki acıları dikkate almadığında, yalan söylediği ya da bir hiç uğruna konuştuğu izlenimine kapılmasıdır. Gerçekten de dönemimizi en iyi tanımlayan şey, kitlelerin ve acınası durumlarının kendilerini çağdaş duyarlılığa kabul ettirmiş olmalarıdır. Bir zamanlar onları unutma eğilimine kapılmış olsak bile artık varlıklarını göz ardı edemiyoruz. Bu farkındalığın nedeniye seçkinlerin, sanatçıların ya da benzerlerinin birden iyi insanlar olmaları değil –hayır, bu konuda endişe duymayın– kitlelerin daha güçlü hale gelmeleri ve onları göz ardı etmemizi imkânsız kılmalarıdır.

Sanatçının kitleleri göz ardı etme eğiliminin ardında başka nedenler olsa da bu nedenlere bir bütün olarak bakıldığında hepsinin özgür yaratımın, sanatçının kendine olan inancına dayanan temel ilkesine saldırarak ona karşı çıkma amacını taşıdıkları görülür. “Bir insanın kendi dehasına boyun eğmesi,” der Emerson, “inanç olarak adlandırdığımız şey tam da budur.” 19. yüzyılda yaşamış bir başka Amerikalı yazar da şunu ekler: “İnsan kendine sadık olduğu sürece devlet, toplum, güneş, ay ve yıldızlar da onunla uzlaşma içindedir.” Olağanüstü bir iyimserliğe dayanan bu görüşün bugün geçerliliğini yitirdiğini düşünüyorum. Günümüz sanatçısı, çoğu zaman

kendinden ve –şayet varsa– ayrıcalıklarından utanç duyar. Bu utançtan kurtulması için en başta yapması gereken şey, kendine yönelttiği şu soruya cevap aramak olmalıdır: “Sanat aldatıcı bir lüks müdür?”

I

Bu soruya verebileceğimiz ilk dürüst yanıt şudur: Sanat bazen aldatıcı bir lüktür. Kürek mahkûmları sintinede var güçleriyle kürek çekerken, bizler kadırgaların kış güvertesinde yıldızlara bakarak şarkılar söyleyebiliriz. Aslan dişleri arasında avını çiğnerken arena sıralarındaki günlük konuşmaları kaydedebiliriz. Geçmişte büyük başarılar elde etmiş bu sanata karşı çıkmak oldukça güçtür. Diğer bir yandan kürek mahkûmu ve kurban sayılarının önemli ölçüde arttığı, farklı bir dünyada yaşıyoruz. Bugün sanat, bunca sefilliğin karşısında bir lüks olmaya devam etmek istiyorsa aynı zamanda bir yalan olmayı da kabul etmek zorundadır.

Bu koşullar altında sanat nelerden söz edebilir? Toplumun çoğunluğunun talep ettiği şeylere uyum sağlarsa anlamsız bir eğlence haline gelir. Sanatçı toplumu tümünden reddederse, yani düşler dünyasında yaşamaya başlarsa sanatı da bir

yadsımaya dönüşür, palyaçoların ve biçim gramercilerinin ürünü haline gelir, her iki durumda da yaşayan gerçeklikten kopar. Yaklaşık bir yüzyıldır, para toplumu olarak bile adlandırılmayacak (para ya da altın insanda tensel arzular uyandırabilir), paranın soyut sembollerinin hükmettiği bir toplumda yaşıyoruz. Bu ticaret toplumunda, somut değerlerin yerini göstergelerin aldığı söylenebilir. Servetini, kaç dönüm arsaya ya da ne kadar altın külçesine sahip olduğuna bakarak değil de birtakım borsa işlemlerine karşılık gelen rakamlara göre ölçen egemen sınıf, içinde yaşadığı dünyayla beraber tüm yaşam biçimini bir çeşit aldatmaca üzerine inşa etmiştir. Göstergeler üzerine kurulu bir toplum, insanların dünyevi hakikatlerinin yalanlarla örtüldüğü yapay bir toplumdur. Bu yüzden, bu tür bir toplumun biçimsel ahlak ilkelerini öğütleyen bir dine inanması, özgürlük ve eşitlik kavramlarını hapishanelerin üzerine olduğu kadar finansal tapınaklarının da üzerine kazınması hiç şaşırtıcı değildir. Kelimeler hiçbir zaman masumca kullanılmaz. Bugün insanların üzerini en kolay çizdiği değer olan özgürlük de şüphesiz bunun bir örneğidir. Üstün zihinler (her daim iki tür akıl olduğunu düşünmüşümdür: akıllı akıl ve akılsız akıl), özgürlüğün hakiki ilerleme yolunda bir engelden ibaret olduğunu ilke olarak benimsemişlerdir. Ortaya çıkan bu gibi anlamsız görüşlerin nedeniyse, ticaret toplumunun yüz yıldır özgürlüğün tek taraflı, ayrıcalıklı bir kullanımına başvurması, onu görevden çok bir hak olarak görmesi ve ilkesel özgürlüğü hakiki bir baskının hizmetine sokma konusunda çekince duymamasıdır. Öyleyse bu toplumun, sanattan bir özgürleşme aracı değil de sonuçsuz bir egzersiz ve basit bir eğlence ürünü olmasını beklemesi neden şaşırtıcı olsun ki? Pa-

rasal sorunları ve salt gönül dertlerinden mustarip birçok insan on yıllar boyunca, sosyete romancıları ve Oscar Wilde'ın hapsi tatmadan önce, kendi durumunu düşünerek en büyük zayıflığının yüzeyselliği olduğunu söylediği, boş ve anlamsız bir sanatla tatmin olmuştur.

1900'lü yılların öncesinde ve sonrasında sorumluluk toplumdan meşakkatli bir kopuş gerektirdiğinden, burjuva Avrupa'sının sanat üreticileri (henüz sanatçı demiyorum) sorumsuzluğa yönelmişlerdir. (Toplumla en sert kopuşu yaşayanlar Rimbaud, Nietzsche ve Strindberg'di ve onların bu kopuş için ödedikleri bedeli biliyoruz.) Söz konusu sorumsuzluğa destek veren "sanat için sanat" teorisi de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Yalnız bir sanatçının eğlencesi olarak değerlendirilebilecek "sanat için sanat", gerçekten de yapay ve soyut bir toplumun yüzeysel sanatıdır. Bu sanat da zamanla salon sanatı ya da gösteriş ve soyutlamalarla beslenen, her türlü gerçekliğin yıkımıyla sonuçlanan salt biçimsel bir sanata dönüşür. Böylece bazı eserler birkaç insanı kendine hayran bırakırken, son derece bayağı icatlar çok sayıda insanın yozlaşmasına neden olur. Nihayetinde sanat, toplumun dışında gelişir ve yaşam gücünü aldığı topraktan köklerini koparır. Sanatçı, bazen takdir görse de zamanla etrafında kimse kalmaz; ülkesindeki tanınmışlığını, ona dair olumlayıcı ve basite indirgenmiş yorumlar sunan popüler basın ve radyo aracılığıyla elde eder. Sanat özelleştikçe, popülerleşme de gereklilik kazanır. Bugün milyonlarca insanın, yaşayan sanatçılardan birinin ismini akıllarında tutamalarının temel sebebi gazetelerde, söz konusu kişinin evinde kanarya beslediğini ya da hiçbir evliliğinin altı aydan fazla sürmediğini öğrenmeleridir. Günümüzün en büyük şöhreti de in-

sanların bir eserin tek bir sayfasını okumadan yazarını tanıyıp nefret edebilmelerinden gelir. Toplumumuzda ünlü olmak isteyen her sanatçı ünlü olacak kişinin kendisi değil, kendi ismini taşıyan bir başkasının olacağının bilincindedir. Fakat eninde sonunda ona yabancı gelecek bu isim, belki de günün birinde içindeki gerçek sanatçıyı öldürecektir.

Öyleyse 19. ve 20. yüzyılın ticari Avrupa'sında, örneğin edebiyat alanında yaratılan değerli eserlerin dönemin topluma karşı inşa edilmiş olması gerçekten şaşırtıcı mıdır? Fransız Devrimi'ne kadar benimsenmiş olan edebiyat anlayışı rızaya ve itaate dayanmıştır. Burjuva toplumunun devrim sonrası hakiki kimliğine kavuşmasının ardından da bir isyan edebiyatı gelişmiştir. Bu dönemde resmî değerler, örneğin bizim ülkemizde, romantiklerden Rimbaud'ya devrimci değerlerin taşıyıcıları, yahut örnekleri Vigny'den Balzac'a uzanan aristokratik değerlerin koruyucuları tarafından yadsınmaya başlanmıştır. Her iki durumda da medeniyetlerin temelini oluşturan halk ve aristokrasi tabakaları, dönemlerinin yapay toplumlarının karşısında konumlanmışlardır.

Fakat uzunca bir dönem sürdürüldükten sonra yerleşik bir hal alan bu yadsımanın kendisi de bir süre sonra yapay bir karaktere bürünmüş ve işlevsizleşmiştir. Paranın hüküm sürdüğü bir toplumda dünyaya gelmiş lanetli şair teması (Vigny'nin *Chatterton*'u bunun en güzel örneğidir), en sonunda büyük bir sanatçı olmanın temel koşulunun, zamanın toplumuna (nasıl bir toplum olursa olsun) karşı durma pahasına gerçekleşeceğini öne süren bir önyargıda somutlaşmıştır. Sanatçının paranın hüküm sürdüğü bir dünyada eser üretmediği konusunda haklı olan bu görüş, sanatçının ancak her şeye

karşı olduğunda kendini ortaya koyabileceği sonucuna vardığında geçerliliğini yitirir. Sanatçılarımızın çoğu bu yüzden lanetlenmiş olmayı isterler ve lanetlenmemiş olmaktan suçluluk duyarlar. Arzuları, alkışların ve ıslıkların aynı anda yükselmesi yönündedir. İyice yorgun ve kayıtsız hale gelmiş günümüz toplumundaysa, bu alkış ve ıslıklar belirli bir mantık çerçevesinde işlemez. Zamanımızın entelektüeli, kendini yükseklere taşımak için sert bir duruş sergiler, sanat geleneği dahil her şeyi reddettiği için çevresine kendi kurallarını oluşturduğu izlenimi verir, en sonunda bir tanrı olarak hareket eder ve kendi gerçekliğini yaratabildiğini düşünür. Ait olduğu toplumdan uzakta meydana getirdiği biçimsel ya da soyut eserleriyse deneyim bakımından duygulandırıcı olsalar da görevi bir araya getirmek olan gerçek sanata özgü verimlilikten yoksundurlar. Sonuç olarak, çağdaş dünyamızın incelikleri ve soyutlamalarıyla Tolstoy ya da Molière'in eserleri arasında, görünmez bir buğdaya uygulanan ıskonto ve sabanın toprak üzerinde bıraktığı derin iz kadar büyük bir fark vardır.

II

Bu nedenle sanatın aldatıcı bir lüks olduğu söylenebilir. Kişilerin ya da sanatçıların niçin hakikate geri dönmeyi istedikleri burada açıklık kazanır. Bundan böyle sanatçının yalnızlık hakkı reddedilmiş, kendisine konu olarak düşleri değil, herkesin yaşadığı ve mustarip olduğu hakikat sunulmuştur. “Sanat için sanat” yaklaşımının ele aldığı konular ve üslubu yüzünden kitleler tarafından anlaşılmayacağından ya da bu kitlelerin hakikatiyle ilgili bir şey ifade etmediğinden emin olan insanlar, sanatçının mümkün olan en çok sayıda insana hitap etmesini ve eserlerinde bu insanları işlemelerini istemişlerdir. Sanatçı, insanların acılarını ve mutluluklarını herkesin anlayacağı ortak bir dile dökerse herkes tarafından anlaşılabilir, hakikate karşı beslediği mutlak bağlılıkla, insanlar arasında evrensel bir iletişim kurma şansı elde edebilecektir.

Bu ideal tüm büyük sanatçıların rüyasıdır. Genel önyargı-

ların aksine, yalnızlığa hakkı olmayan biri varsa bu kişi sanatçının ta kendisidir. Sanat bir monologdan ibaret olamaz. Yalnız ve tanınmayan sanatçı, ancak gelecek nesillere seslendiğinde temel görevini yerine getirmiş olur. Sağır ve dikkatleri başka yere yönelmiş çağdaşlarıyla diyalog kurmanın imkânsız olduğuna hüküm verdiğinde, gelecek nesillerle daha evrensel bir diyaloga girer.

Sanatçının, eserlerinde tüm dünyaya hitap ederken aynı zamanda tüm insanlığı konu etmesi için herkesin bildiği, müşterek gerçeklerden konuşması gerekir. Deniz, yağmur, ihtiyaç, arzu, ölüme karşı savaş: Bizi birbirimize bağlayan şeyler bunlardır. Beraber tanık olduğumuz, acısını birlikte çektiğimiz konularda benzerliğimiz daha çok ortaya çıkar. Hayaller insandan insana değişir fakat dünyanın gerçekliği, herkesin ortak gerçekliğidir. Gerçekçilik arayışının meşruiyeti de doğrudan sanatsal serüvene bağlı olmasından gelir.

Bu yüzden gerçekçi olalım. Ya da en azından, şayet mümkünse, bunu deneyelim. Zira bu kelimenin içerdiği anlam kesin değil, bu konuda her ne kadar umutlu olsak da gerçekliğin mümkün olup olmadığı hâlâ belirsizliğini koruyor. Bu belirsizliği aydınlatmak için kendimize ilk başta, saf gerçekçiliğin sanatta mümkün olup olmadığını sormamız lazım. Son yüzyılın doğalcı görüşlerine göre gerçekçilik, hakikati yeniden üretebilir. Bu görüşlere göre, fotoğraf resim için neyse, gerçekçilik de sanat için odur. Fotoğraf yeniden üretirken, resim seçimlerde bulunur. Fakat sanat neyi yeniden üretir ve gerçeklik olarak adlandırdığımız şey tam olarak nedir? En iyi fotoğrafların bile yeteri kadar sadık ve gerçekçi olmadığı bir evrende, bir insanın yaşamından daha gerçekçi ne vardır ve onu gerçekçi bir filmle ba-

şanlı bir şekilde canlandırmak mümkün müdür? Peki, böyle bir filmi çekmek hangi koşullarda gerçekleştirilebilir? Tamamen hayali koşullarda. Böyle bir filmin çekilebilmesi için, olağanüstü bir kameranın gece gündüz bir insana odaklanarak tüm hareketlerini durmaksızın kayda alması gerekir. Ayrıca, gösterimi bir insan yaşamı boyunca sürecektir bu filmi ancak kendi yaşamlarından vazgeçip, başka birine ait bir yaşamın detaylarına ilgi gösterecek kişiler izleyebilir. Bu tür koşullarda bile, bir insanın yaşamının gerçekliği yalnızca onun bulunduğu yerde aranamaz. Hayal gücünün sınırlarını zorlayan bu film basit bir nedenden ötürü gerçekçi olarak nitelendirilemez. Birinin yaşamını filme çekerken onun yaşamını şekillendiren başka yaşamları, ilk olarak sevdiği insanların, aynı zamanda ona yabancı, güçlü ve değersiz insanların yaşamlarını, yani onunla aynı ülkede yaşayan insanların, polislerin, öğretmenlerin, madenlerin ve şantiyelerin görünmez yoldaşlarının, diplomatların ve diktatörlerin, din reformcularının, yolumuza ışık tutan mitlerin yaratıcıları olan sanatçıların, en sıradan davranışlarımız üzerinde hüküm kurmuş yüce talihin en alçakgönüllü temsilcilerinin yaşamlarını da bu filme dahil etmek gerekir. Bu yüzden mümkün olan yalnızca bir tane gerçekçi film vardır; o da görünmez bir kamera aracılığıyla dünyanın ekranına durmaksızın yansıtılan filmidir. Bu bağlamda tek gerçekçi sanatçı, eğer gerçekten varsa, Tanrı olabilir. Onun dışında kimse gerçeğe ihanet etmeden eser üretemez.

Burjuva toplumunu ve onun biçimsel sanatını reddeden, yalnızca gerçeklikten bahsetme konusunda ısrarcı olan sanatçılar, bu yüzden kendilerini acı verici bir çelişki içerisinde bulurlar. Çünkü her ne kadar arzulasalar da gerçekçi olmaları mümkün değildir. İcra ettikleri sanatın gerçekliğe boyun eğmesini

isterler ama onu bir sanat türünün yaratıcılığına tabi tutacak bir seçimde bulunmadıkça gerçekliği tasvir etmeleri mümkün değildir. Rus devrimin ilk yıllarında üretilen güzel ve trajik sanat eserleri, bu sıkıntıyı başarılı bir şekilde ortaya koymuştur. Rusya bu dönemde bizlere Blok, büyük şair Pasternak, Mayakovski, Essenine, Eisentein'in yanı sıra, ilk beton ve çelik romancılarıyla muhteşem bir biçim ve tema laboratuvarı, verimli bir huzursuzluk hissi, bir araştırma çılgınlığı sunmuştur. Yine de bu dönem bir şekilde sona erdiğinde, gerçeklik mümkün değilken, nasıl gerçekçi olunabileceği sorusu doğmuştur. Gerçekçilik başlangıçta gerekli olsa da, sonrasında kendisini sosyalist olarak tanıtmayı koşuluyla mümkün hale geldiğini iddia eden diktatörlük, başka yerlerde olduğu gibi burada da kendini dayatmasını bilmiştir. Diktatörlüğün bu ağır hükmü tam olarak ne tür bir düşünce öne sürer?

Bir seçimde bulunmadan gerçekliği yeniden üretmenin mümkün olmadığını dürüstçe kabul eden diktatörlük, bu hükümle beraber 19. yüzyılda ortaya çıkan gerçeklik teorisini reddetmiştir. Ona göre yapılması gereken, dünyayı bir düzene sokacak yeni bir seçim ilkesi bulmaktır. Bu ilke de bizim aşına olduğumuz gerçeklikte değil, gerçekleşecek olan gerçeklikte, yani gelecekte bulunur. Var olan şeyi yeniden üretmek için ilk etapta olacak şeylerin de resminin çizilmesi gerekir. Diğer bir deyişle, sosyalist gerçekçiliğin hakiki malzemesi henüz gerçekliği olmayan şeydir.

Bu, son derece dikkate değer bir çelişkidir. Fakat sosyalist gerçekçilik ifadesi de kendi içinde çelişkili değil midir? Gerçekliğin tamamen sosyalizmden ibaret olamayacağı bir dünyada sosyalist gerçekçilik nasıl mümkün olabilir ki? Gerçeklik ne

geçmişte ne de şimdiki zamanda sosyalist olmuştur. Dolayısıyla sorunun cevabı basittir: Sosyalist gerçekliğin mümkün olması için ya da dünün gerçekliğinden, geleceğin mükemmel devletini oluşturacak unsurlar seçilir. Böylece, bir yandan gerçekliğin sosyalist olmayan yanları reddedilip suçlanırken, diğer bir yandan sosyalist olan ve olacak şeyler yüceltmeye çalışılır. Buradan kaçınılmaz olarak elde edilecek şey, iyisi ve kötüsüyle bir propaganda sanatı ve karmaşık ve yaşayan gerçeklikten biçimsel sanat kadar kopuk, hayali bir kütüphanedir. Bu yüzden, bu sosyalist gerçekçiliğin ele aldığı temel konuların henüz gerçekliği olmayan şeyler olduğu söylenebilir.

Diğer yandan kendini gerçekçi olarak tanıtan bu estetik, gerçek sanatçılar için yeni burjuva idealizmi kadar işlevsiz bir idealizme dönüşür. Gerçekçiliğin cesurca daha üst düzeye taşınma nedeni, onun bu şekilde daha kolay tasfiye edilebilmesidir. Fakat bu durumda sanat bir hiçliğe indirgenmiş olur: Hizmet eder ve hizmet ederken köleleştirilir. Hal böyle olunca, yalnızca gerçekliği tasvir etmekten kaçınanlar gerçekçi olarak adlandırılır ve takdir görür. Onlar alkışlanırken diğerleri de sansüre maruz kalır. Burjuva toplumunda okunmamaya ya da anlaşılmadan okunmaya dayanan şöhret, totaliter toplumlarda farklı yazarların okunmasına engel olmaktan geçer. Hakiki sanat burada da tahrif edilir veya susturulur. Evrensel iletişim, onu en çok arzulayanlar tarafından imkânsız kılınır.

Bu tür bir yenilgi karşısında yapılacak en basit şey, sosyalist gerçekçilik olarak adlandırılan kavramın yüce sanatla pek ilgisi olmadığını ve devrimcilerin, devrimin kendi çıkarları adına başka bir estetik bulmaları gerektiğini kabullenmektir. Bu görüşü savunanların, sosyalist gerçekçilik dışında başka bir sanatın

mümkün olmadığını haykırdıkları bilinen bir gerçektir. Bunu gerçekten de haykırarak dile getirirler. Bense, söz konusu insanların da bu görüşe inanmadığını ve kendi içlerinde, sanatsal değerlerin devrimci eylemlerin değerlerine uyum sağlaması gerektiğine karar verdiklerini düşünüyorum. Eğer tüm bunlar açıkça ortaya konsaydı, tartışmalar çok daha az karmaşık olurdu. Burada, toplumun acıklı durumu ve bir sanatçının yazgısının mümkün kıldığı ayrıcalıkların karşılığından mustarip, sefalet yüzünden özgürlükleri kısıtlanan kişilerle, görevleri her daim kendilerini ifade etmek olan kişileri birbirinden ayıran katlanılmaz mesafeyi reddeden insanların büyük feragatine saygı duyabiliriz. Onları anlamaya, onlarla diyaloga girmeye çalışabilir, kölelikten kurtulmak için yaratıcı özgürlüğü bastırmanın doğru yol olmadığını ve herkes için konuşmayı beklerken, en azından bazıları için konuşma gücünden mahrum kalmanın saçma bir düşünce olduğunu belirtebiliriz. Evet, sosyalist gerçekçilik eninde sonunda siyasi gerçekçilikle yakınlığını, onun ikiz kardeşi olduğunu itiraf etmelidir. Zira bu gerçekçilik sanata yabancı olsa da değerler ölçeğinde ondan daha üst düzeyde gözükebilen bir amaç uğruna sanatı feda eder ve adaleti tesis etmek adına sanatı geçici olarak ortadan kaldırır. Adalet belirsiz bir gelecekte yerini bulduğunda sanat da yeniden doğacaktır. Çağdaş aklın, yumurtaları kırmadan omlet yapmanın mümkün olmadığını dayatan altın kuralı, sanatla ilgili konulara bu şekilde uygulanır. Bu ezici sağduyu yine de bizi yanılgıya uğratmamalıdır. İyi bir omlet için binlerce yumurta kırmak yetmez ve bence aşçının yeteneğini belirleyen unsur, kırdığı yumurta kabuklarının sayısı değildir. Günümüzün aşçı-sanatçıları ihtiyaç duyduklarından daha fazla kabuk kırmaktan çekinmezlerse, bu durum medeniyet-

lerin tehlikeye girmesine ve sanatın yeniden doğma şansını yitirmesine neden olabilir. Barbarlık hiçbir zaman gelip geçici değildir; kendisine hoşgörü gösterilmediğinde, doğal olarak sanatın ahlak alanına sıçrar. Böylece insanların sefaletinden ve dökülen kanlarından, değersiz edebiyat ürünleri, reklamlar, portre fotoğrafları ve nefretin, dinin yerini aldığı patronaj oyunları¹ doğduğu görülür. Sanat burada lükslerin en kötüsü ve yalanların en acınası olan zoraki iyimserlikle doruk noktasına varır.

Bu neden şaşırtıcı olsun ki? İnsanların acıları öyle derin bir konudur ki acıya kendi elleriyle dokunduğu söylenen Keats kadar duyarlı olamayan kimsenin, bu konuyu tam anlamıyla ele alması mümkün değildir. Edebiyatın, acıları resmî tesellilerle yatıştırmaya çalışması da bunun göstergesidir. “Sanat için sanat” yalanı, toplumdaki kötülüklerden habersiz olduğu izlenimi verirken aynı zamanda bu tavrın sorumluluğunu üstleniyordu. Fakat gerçekçi yalan, insanların bugünkü üzüntülerini cesaretle omuzlarken aynı zamanda onları, kimsenin hakkında bir şey bilmediği ve her türlü aldatmacaya imkân veren ati bir mutluluğu yüceltmek için kullandığından onlara ağır bir şekilde ihanet etmiş olur.

Uzun bir süre boyunca birbiriyle çatışmış iki estetik, yani güncelliği bütünüyle reddeden estetikle, güncel olmayan her şeyi reddettiğini iddia eden estetik en sonunda gerçeklikten uzak ve sanatın olmadığı bir yerde, aynı yalan içerisinde bir araya gelirler. Sağ cenah, sol cenahın çeşitli nedenlerle fayda sağladığı bir sefaleti göz ardı eder. Fakat her iki durumda da sanat yadsınırken sefalet daha da artar.

1. Tatil günleri ya da okul dışındaki zamanlarda çocuklara din öğretimi veren kilise okulunun gösterileri. (Ç.N.)

III

Bu yalanın, sanatın özünü oluşturduğu sonucu çıkarılabilir mi buradan? Hayır. Aksine, şimdiye dek bahsettiğim tavırların sanatla bir ilgisi olmadıkları ölçüde yalan olduklarını söyleyeceğim. Peki sanat dediğimiz şey tam olarak nedir? Tanımlaması basit bir şey değil, orası kesin. Her türlü olguyu basitleştirmeye çalışan insanların bağırışları arasında onun ne olduğunu ifade etmek daha da güçtür. Dâhilerden hem olağanüstü olmaları ve münzevi bir yaşam sürmeleri hem de herkese benzemeleri beklenir. Hakikatse maalesef çok daha karmaşıktır. Balzac'ın, "Deha herkese benzer fakat kimse ona benzemez," cümlesi bu durumu çok iyi özetler: Bu, gerçeklik olmadan hiçe dönüşen ve aynı şekilde gerçekliğin onsuz değerini yitirdiğı sanat için de geçerlidir. Öyleyse sanat gerçeklikten nasıl vazgeçebilir ya da ona nasıl boyun eğebilir? Sanatçı nasıl işleyeceğı konuyu seçiyorsa, işlediğı konu da onu seçer. Sanat da bir

bakıma dünyada yarım kalmış, geçip giden şeylere karşı bir başkaldırıdır: Onun yegâne amacı, duygularının kaynağını oluşturduğu için korumak zorunda olduğu gerçekliğe farklı bir biçim kazandırmaktır. Bu bağlamda hepimiz gerçekçi olduğumuz gibi, kimse gerçekçi değildir. Sanat ne topyekûn bir yadsıma ne de olan şeyleri bütünüyle kabullenmektir. O aynı anda hem bir yadsıma hem de bir kabullenmedir ve bu yüzden sürekli yenilenen bir kalp kırıklığına benzer. Sanatçının, kendini içinde bulduğu bu belirsizlik asla sona ermez. Gerçekliği bütünüyle reddedememekle birlikte bu gerçekliğin yarım kalmışlığı sonsuza dek süreceğinden ona her daim karşı çıkmak durumundadır. Bir ressamın, bir natürmort çizerken resmedeceği elmayla arasındaki etkileşiminin karşılıklı olması, onun elmayı değiştirdiği kadar elmanın da onu değiştirmesi gerekir. Biçimler dünyanın ışığından mahrum kalınca bir şey ifade etmez fakat bu ışık da biçimlerin olmadığı bir dünyada değersizleşir. Etrafına yaydığı ışıltılarla vücutları ve heykelleri açığa çıkaran hakiki evren, aynı zamanda onlardan göğü aydınlatan ikinci bir ışık alır. Bu da büyük üslubun, sanatçı ve eserine konu ettiği nesne arasında yer aldığı anlamına gelir.

Dolayısıyla buradaki sorun sanatın gerçekten kaçması ya da ona boyun eğmesi değil, eserlerin bulutların içinde kaybolmalarına ya da ağır ayakkabılarla yerde sürünmelerine neden olabilecek gerçeklikten ne ölçüde faydalanmaları gerektiğidir. Her sanatçı bu soruna kendine özgü bir çözüm getirir. Bir sanatçı dünyanın gerçekliğine ne kadar kuvvetli bir şekilde karşı çıkarsa, gerçekliğin bu isyana karşı koyacak ağırlığı da aynı ölçüde büyük olur. Fakat bu ağırlık, hiçbir zaman sanatçının yalnızlık talebini karşılayamaz.

En büyük eserler, –Yunan trajedilerinde, Melville, Tolstoy ya da Molière’in eserlerinde görüldüğü gibi– gerçeğin ve insanın bu gerçeği reddedişinin arasında her daim bir denge kuran eserlerdir. Gerçek ve gerçeğin reddi, mutluluk ve üzüntü arasında gidip gelen hayatın sonsuz akışı içinde birbirlerini sürekli tetiklerler. Böylece her günkünden farklı gözüксе de aslında aynılığından bir şey yitirmemiş, bireysel olduğu kadar evrensel, masum bir güvensizlikle dolu, dehanın gücü ve tatminsizliğiyle birkaç saatliğine canlanan yeni bir dünya ufuklarında gözüktür. Bu dünya böyledir, aynı zamanda değildir; dünya hiçbir şeydir, aynı zamanda her şeydir. Hakiki sanatçı yorulmadan bu ikili gerçeği haykırır. Uyuyan bir dünyada onun ayakta kalmasını sağlayan, gözlerini açık tutan ve daha önce karşılaşmasak da bir şekilde tanıdığımız gerçekliğin uçucu ve ısrarcı görüntüsünü uyandıran bir haykırıştır bu.

Ayrıca sanatçı, yaşadığı yüzyıla sırtını dönemez ve onun içinde kaybolamaz. Ona sırtını dönecek olursa boşluğa konuşmuş olur. Onu bir nesne olarak ele aldığındaysa kendi yaşamını da bir özne olarak benimser ve ona bütünüyle boyun eğemez. Diğer bir deyişle, sanatçı ancak diğer insanların yazgısını paylaşmayı seçtiği zaman olduğu kişiyi kabullenebilir. Bu muğlaklıktan bir türlü sıyrılmaz. Sanatçı tarih içerisinde dolaylı ya da dolaysız bir şekilde tanık olduğu ya da maruz kaldığı şeyleri, yani güncel olayları ve yaşamlarını sürdürmekte olan insanları bulur – güncel olayların, yaşayan sanatçı için belirsizliğini koruyan gelecekle ilişkisini değil. Çağdaş insanı, henüz var olmayan bir insan üzerinden yargılamak kâhinlerin işidir. Sanatçı önündeki mitleri ancak onların yaşayan insanlar üzerindeki etkisine göre değerlendirebilir. Din ya da siya-

set alanlarında kehanette bulanan insanların mutlak yargılar öne sürebileceklerini ve kendilerini bundan alıkoymadıklarını biliyoruz. Sanatçıysa mutlak yargılarda bulunamaz. Aksi takdirde gerçekliği iyi ve kötü arasında paylaştırmış, melodrama kaçmış olur. Sanatın temel görevi yasa yapmak ya da hükmetmek değil, anlamaktır. Anlaması kimi zaman hükmetmesine yardımcı olur. Fakat dahiyane eserlerin hiçbiri nefret ya da aşışılama üzerine kurulmamıştır. Sanatçı bu yüzden izlediği yolun sonunda suçlamak yerine bağışlar. O, hâkim değil, aklayıcıdır. Canlı varlıkların daimî savunucusudur, çünkü kendisi de bir canlıdır. Çağdaş hümanizmanın mahkeme salonlarının kateşizmine dönüşmesine neden olan yabancı sevgisini değil, yakınlarla duyulan sevgiyi savunur. Büyük eserler, tüm hâkimleri birbirine düşürme gücüne sahiptir. Sanatçı bu eserlerle en yüce insan figürüne ithafta bulunur ve suçluların en kötüsü önünde boyun eğer. “Hapiste,” diye yazar Wilde, “bu sefil yerde benimle kapalı kalıp yaşamın gizemli boyutuyla sembolik bir ilişki içinde bulunmayan tek bir kişi yoktur.” Evet, yaşamın sahip olduğu bu gizem sanatınkiyle de örtüşür.

Yüz elli yıllık bir süre boyunca, ticaret toplumunda yaşayan yazarlar, birkaç istisna dışında, keyifli bir sorumsuzluk içinde hayatlarını sürdürebildiklerini düşünmüşlerdir. Bir şekilde yaşamışlar ve gerçekten yaşamışçasına tek başlarına ölmüşlerdir. 20. yüzyılın yazarları olarak bizlerse asla yalnız bir yaşam süremeyeceğiz. Hepimizin ortak kaderi olan sefaletten kaçamayacağımızı bilmek zorundayız ve içinde bulunduğu-muz durumda tek tesellimiz, eğer varsa, imkânlarımız ölçüsünde, seslerini çıkaramayanlar adına konuşmak olmalıdır. Bunu, üzerlerinde baskı kuran devletlerin ve siyasi güçlerin,

geçmişte sahip oldukları veya gelecekte sahip olacakları ihtişama aldırış etmeden, şu an acı çekmeye devam eden insanlar için yapmalıyız zira sanatçının gözünde tüm cellatlar aynıdır. Güzellik işte bu yüzden günümüzde bile, hatta özellikle günümüzde, hiçbir siyasi güce hizmet edemez. Yakın ve uzak gelecekte boyun eğeceği tek şey, insanların acıları ve özgürlükleridir. Angaje sanatçı savaştan hiçbir zaman kaçınmasa da devletlerin ordularına katılmayı reddeden, yani savaşını bağımsız bir şekilde sürdüren bir askerdir. Güzellikten aldığı ders de – bunu hakkıyla elde etmesi mümkünse– bir egoizm dersi değil, sağlam bir kardeşlik dersidir. Bu güzellik şimdiye dek hiçbir insanı köleleştirmemiştir; aksine, binlerce yıldır, her gün, her saniye, milyonlarca insanın kölelik yükünü hafifletmiş, bazılarını köleliğin boyunduruğundan ebediyen kurtarmıştır. Sonuç olarak burada karşı karşıya olduğumuz sanat, güzellik ve acı, insan sevgisi ve yaratma deliliği, katlanılmaz yalnızlık ve yorucu kalabalık, yadsıma ve kabullenme arasında gidip gelir; birbirinden farklı derinliklere sahip iki uçurum olan kayıtsızlık ve propaganda arasındaki yüksek dağın doruklarında yol alır. Büyük sanatçının ilerlediği bu yükseklikte atılan her adım bir macera, son derece cesur bir risktir. Sanatın özgürlüğü de ancak bu riskin içinde var olabilir. Bu çetin özgürlük daha ziyade çileci bir estetiği mi andırır? Hangi sanatçı onu reddedebilir? Hangi sanatçı bu yaşamsal görevi yerine getirebileceğini iddia edebilir? Bu özgürlük kalp ve beden sağlığıyla beraber, ruh gücünü ortaya koyan bir üslup ve sebatkâr bir yüzleşme gerektirir. Her türlü özgürlük gibi, o da daimi bir risk, yorucu bir maceradır. Bugün çeşitli kölelik biçimlerine yönelmek ve en azından ruhsal huzura kavuşmak için talepkâr

özgürlükten nasıl kaçırıyorsak, bu riskten de kaçırırız. Peki o zaman, sanat bir macera değilse nedir ve kendini nasıl gerekçelendirir? Özgür bir sanatçının konfor merakı, özgür bir insanınkinden daha fazla değildir. Özgür sanatçı, büyük zorluklarla kendi düzenini yaratan kişidir. Düzenlemek zorunda olduğu şey zincirlerinden ne kadar kopmuş olursa, kuralları da bir o kadar katı, özgürlüğü de bir o kadar benimsenmiş olur. Bazen yanlış yorumları beraberinde getirir de Gide'in bir sözünü her daim doğru bulmuşumdur: "Sanat kısıtlamayla yaşar ve özgürlükle ölür." Gerçekten de böyledir. Fakat buradan sanatın kontrol altına alınabileceği sonucu çıkarılmamalıdır. Sanat yalnızca kendine dayattığı kısıtlamalarla yaşar, diğer kısıtlamalar onun ölümüne neden olur. Kendisini kısıtlamazsa aklını yitirir ve gölgelere hizmet eder. En özgür ve en isyankâr sanat aynı zamanda en klasik olan, en büyük çabayı ödüllendirendir. Bir toplum ve içindeki sanatçılar, bu uzun soluklu, özgür çabaya izin vermediği, eğlencelerin ya da konformizmin konforuna, "sanat için sanat" görüşünün oyunlarına ya da gerçekçi sanatın vaazlarına kendilerini kaptırdıkları sürece, sanatçılar nihilizmin ve verimsizliğin dar çemberinden çıkmazlar. Bunu söylerken, yeniden doğuşumuzun bugün cesaretimize ve açık görüşlü olma isteğimize bağlı olduğunu dile getirmek istiyorum.

Evet, bu yeni yaşam hepimizin elindedir. Batı'nın, medeniyetin bir kılıçla kesilen Gordion düğümünü¹ yeniden bağla-

1. Frig Kralı Gordlos'un arabasındaki boyunduruğa kayışla atılmış düğümdür ve kehanete göre onu çözen kişi, tüm Asya'nın hakımlı olacaktır. Büyük İskender Gordlon'a gelince, söz konusu düğümü çözmek için bir süre çaba sarf eder fakat bunun imkânı olmadığını görünce kılıcını çekip düğümü keser. (Y.N.)

yacak İskender karşıtlarını gün yüzüne çıkarması bize bağlıdır. Bunun için özgürlüğün doğuracağı tüm riskleri göze almamız ve dökeceğimiz alın terine hazır olmamız gerekir. Adaleti ararken özgürlüğümüzü muhafaza edip edemeyeceğimizi önceden bilmenin bir önemi yoktur. Asıl önemli olan, özgürlük olmadan hiçbir şeyi gerçekleştiremeyeceğimizin, ufukta görünen adalet ve eski çağlara özgü güzelliklerin ikisini de aynı anda kaybedeceğimizin farkına varmaktır. Özgürlük, insanları inzivalarından çıkarmanın tek çözümüyken, kölelik yalnızlıklar üzerinde hüküm sürer. Sanatsa, ortaya koymaya çalıştığım özgür doğası sayesinde, tiranlığın ayrıştırmaya çalıştığı yerde birleştirir. Bu durumda sanatın, her türlü baskı türünün işaret ettiği o düşman olabileceğine şaşırılabilir mi? Peki sanatçılarla entelektüellerin, modern tiranlıkların –sağ ya da sol görüşlü– ilk kurbanları arasında yer almalarına? Tiranlar, sanat eserlerinin yalnızca ona inanmayan kişiler tarafından esrarengiz bulunan bir özgürleştirme gücüne sahip olduklarını bilirler. Büyük sanat eserleriyse insan yüzünü daha güzel ve daha zengin kılanlardır; işte tüm gizem bundan ibarettir. Binlerce toplama kampı ve demir parmaklıklı hücre, haysiyete ilişkin bu sarsıcı tanıklığı gölgelemeye yetmez. Bu yüzden, yeni bir kültür yaratmak adına eskisini geçici bir süreliliğine de olsa kenara koymak mümkün değildir. Nasıl ki birinin nefes alış geçici olarak durdurulamazsa, insanların sefalet ve yücelik üzerine sağlam tanıklıkları da geçici olarak kenara kaldırılamaz. Her kültür kendine özgü bir mirasa sahiptir ve mirasımızın, yani Batı mirasının bize sunduğu hiçbir şeyi reddetmek zorunda değiliz. Gelecekteki eserler nasıl olurlarsa olsunlar, cesaret ve özgürlükle yaratılmış, tüm yüzyıllara ve

tüm uluslara ait binlerce sanatçının gözüpekliğiyle beslenen o sırrı taşıyacaklardır. Modern tiranlık, yalnızca mesleğini icra eden sanatçılar bile halkın düşmanıdır derken haklıdır. Fakat bunu söylerken, aynı zamanda bugüne dek hiçbir şeyin eze-
mediği o insanlık figürüne, sanatçı aracılığıyla saygılarını sunmuş olur.

Tüm bu söylediklerimden basit bir sonuç çıkaracağım. Tarihimizin gürültü patırtısına ve hiddetine rağmen “bunların keyfini çıkaralım”. Yalancı ve konfor düşkün bir Avrupa’nın ölüşünü görmenin ve zalim gerçeklerle yüzleşmenin keyfini çıkaralım. Uzun süredir etkisi altında kaldığımız aldatmacaların sona erişinin ve bizi tehdit eden şeyleri açıkça görebilmenin keyfini çıkaralım. Uykudan ve sağırlıktan kurtulmuş sanatçılar olarak sefilliğe, hapishanelere, dökülen kanlara tanık olmanın keyfini çıkaralım. Eğer bu manzara karşısında geçmiş ve yüzleri aklımızda tutabilirsek, dünyanın güzelliği karşısında, aşağılanmış insanların varlığını unutmazsak, Batı sanatı işte o zaman eski gücüne ve kudretine yavaş yavaş yeniden kavuşacaktır. Şüphesiz, tarihte bu kadar zor sorunlarla yüzleşmek mecburiyetinde kalmış çok az sanatçı vardır. Fakat kelimelerin ve cümlelerin, –en basit olanların bile– bedeli özgürlük ve kanla ödeniyorsa,

sanatçı da onları temkinli bir şekilde ele almayı öğrenmelidir. Klasik yazarlar tehlikelerle yüzleşmiş sanatçılardır ve risk olmadan büyüklükten söz etmemiz mümkün değildir.

Zaman zaman küçük mutluluklarımızı hatırlayarak bu döneme özlem duysak da, sorumluluklardan muaf sanatçıların zamanı artık sona ermiştir. Bizler, bu zorlu değişimin kendimiz olabilmemize katkıda bulunduğunun ayırdına vararak, önümüzdeki meydan okumayı kabul etmeliyiz. Sanatın özgürlüğü, sanatçının isteğine göre hareket etmesini sağlamaktan başka bir amaca sahip olmadığında değerini yitirir. Bir değer ya da erdemin toplum içindeki yerini bulması için, sanatçının onlar hakkında yalan söylememesi, yani bedel neyse her seferinde bunu ödemeye hazır olması gerekir. Özgürlüğün tehlikeli bir hal almasıysa, onun artık kötüye kullanılmadığının göstergesidir. Bugün bazı insanlar bilgeliğin değersizleştiğini düşünüyor. Her ne kadar haklı gibi görünseler de ben onlarla aynı fikirde değilim çünkü bilgeliğin yaşadığı en büyük düşüşün, onun kütüphanelerde yaşayan bazı hümanistlerin tehlike arz etmeyen zevklerine hizmet ettiği zamanlarda gerçekleştiğini düşünüyorum. Bugün hakiki tehlikelerle karşı karşıya kalmış bilgelik, yeniden ayakta durabilmek ve hak ettiği saygıyı kazanabilmek için eskisinden çok daha fazla imkâna sahip.

Lou Salomé'yle ayrılığından sonra mutlak bir yalnızlık içine giren, tek başına sürdürdüğü o devasa eserin ağırlığı altında hem ezilen hem güçlenen Nietzsche'nin Cenova Körfezi'ne bakan dağlarda geceleri yürüdüğü, dalları ve yaprakları tutuşturup sonra da alevlerin yavaş yavaş tükenişini izlediği söylenir. Bu alevler çoğu zaman benim de rüyalarım girer. Ben de bazı yazarları ve eserleri, onları daha yakından incele-

mek adına, bu alevlerin önünde hayal ederim. İçinde yaşadığımız çağ da, etrafına dayanılmaz bir ısıyla yanıp tutuşan alevler saçarak birçok eseri küle çevirecek bu yangınlardan bir tanesi değil midir! Bu alevler içinde sağlam kalabilecek ve tabiatı zarar görmeyecek eserler karşısında biz de çekinmeden, “hayranlık” olarak adlandırabileceğimiz aklın o mutlak beğenisine kendimizi teslim edebiliriz.

Bazı insanlar daha yumuşak bir alev, bir soluklanma, düşlere imkân veren bir rahatlık umut edebilir, ki ben de bu umudu içimde taşıyorum. Fakat sanatçının sahip olabileceği huzurun bulunduğu tek yer, içinde yer aldığı savaşın sıcak alevleridir. Emerson, “Her duvar bir kapıdır,” der. Bizler de kapıyı ve çıkış yolunu, sırtımızı dayadığımız duvarlardan başka bir yerde bulmaya çalışmamalıyız. Huzuru, asıl bulunduğu yerde, yani savaş meydanlarında aramalıyız. Bana göre, konuşmamı bununla bitireceğim, onun ait olduğu yer burasıdır. Büyük düşünceler, dünyaya güvercinler gibi sessizce konar. Şayet kulak verirsek, medeniyetlerin ve ülkelerin neden olduğu karmaşanın ortasında, yaşamın ve umudun yumuşak bir kanat çırpışı kadar hafif gürültüsünü duyabiliriz. Bazıları bu umudun toplum tarafından, bazılarıysa da tek bir insan tarafından taşındığını öne sürer. Bense onun, kendi acılarını ve sevinçlerini temel alarak tüm insanlık için inşa edilmiş tehdit altındaki gerçekliğin kısa bir süreliğine de olsa parlaması adına, eylemleri ve eserleriyle sınırları ve tarihin en iğrenç görüntülerini reddeden milyonlarca yalnız birey tarafından ayakta tutulduğunu ve desteklendiğini düşünüyorum.

Sanat salt estetik bir mesele değil,
aynı zamanda bir direniştir.
Camus'nün 1957'de gerçekleřtirdięi
Nobel konuşması ile Uppsala
Üniversitesi'nde verdiği konferansı
bir araya getiren bu kitap,
eserlerini 20. yüzyılın büyük tarihî
değişimleri sırasında inşa eden
sanatçıların karşı karşıya geldiği
güçlükleri ve onların toplumdaki
yerini tartışıyor. *Yaratma Tehlikesi*,
“sanat için sanat” ve gerçekçi sanat
yaklaşımlarını irdeleyen, her çağın
sanatçısına yönelik yankı
uyandırıcı bir direniş çağrısı.

#fransızmodernleri #sanat #sanatçınınrolü
#yirminciyüzyıl #direniř

12 TL

çanyayinlari.com | f | i | t canyayinlari

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

deneme

ISBN 978-975-07-5404-3

